

УДК 371.4

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДЛІТКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ НИМИ САМОТНОСТІ

Осадча Н.О.

Педагогічний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті здійснена психолого-педагогічна характеристика підлітків і на цій основі з'ясовано особливості переживання ними самотності. Показано, що в сучасних умовах, коли зростає рівень очікувань і звужується коло довірливого спілкування, підлітки гостро переживають свою обділеність, покинутість, непотрібність. Втечею від глибокої самотності стає для багатьох підлітків спілкування в соціальних мережах. Смертельні мережеві ігри, що стають пасткою для самотніх підлітків, висувають нові завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми, котрі опинились у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: самотність, підлітковий вік, спілкування, мережеві ігри, психолого-педагогічна підтримка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Переживання самотності є невід'ємною складовою життя кожної людини, проте в останній час, внаслідок дії цілої низки негативних соціальних чинників, проблема самотності стала поширеною та більш болючою для всіх верств населення, особливо для дітей. Феномену самотності присвячена значна кількість літератури, але майже не досліджуються особливості переживання підлітками самотності в сучасних умовах, коли зростає рівень очікувань і звужується коло довірливого спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню проблеми дитячої самотності були присвячені фундаментальні праці таких вчених як О. Істратової, Т. Ексакусто, М. Гамезо, О. Петрової, Л. Орлової, Л. Орбан-Лембрик, Р. Бернс, В. Мухіної, О. Газман, О. Куршакової та ін.

Виділення раніше невіршених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналізується вплив інформаційних мереж на підлітків, особливо тих, що відчують самотність. Аналіз базується на соціологічних дослідженнях, проведених автором в Україні у 2016 році.

Метою статті є проаналізувати основні наукові підходи щодо психолого-педагогічної характеристики підліткового віку та виявити особливості переживання підлітками самотності.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психолого-педагогічній літературі підлітковий вік визначається як перехідний період між дитинством і юнацтвом, що зумовлює головний зміст і специфіку цього періоду життя. Характерним є те, що хронологічні межі підліткового віку в літературі точно не зафіксовані, у зв'язку з чим існують різні варіанти їх параметрів: від 9-10 до 15-16 років; від 10-11 до 16-17 років; від 11-12 до 14-15 років; від 12-13 до 15-16 років. Як наслідок, визначені різні підходи до класифікації стадій послідовного розвитку підлітка. Так, за визначенням О. Істратова і Т. Ексакусто, у безперервному процесі розвитку підлітка виділяють дві стадії: негативну (молодший підлітковий вік, 11-13 років), та позитивну (старший підлітковий вік, 13-15 років). На думку М. Гамезо, О. Петрової, Л. Орлової, у процесі розвитку підлітка слід

виділяти три послідовні стадії: перша – 10-11; друга – 12-13 років; третя – 14-15 років [1].

У підлітковий період людина проходить великий шлях у своєму розвитку: через внутрішні конфлікти з самим собою та з іншими, через власні поразки і перемоги вона формує особистість. Поведінка підлітка часто парадоксальна: відвертий негативізм може поєднуватися з явною конформністю, прагнення до незалежності – з проханням про допомогу; нині він сповнений ентузіазму й енергії, а завтра в нього опустелися руки і він пасивно «пливе за течією». Ці різкі, контрастні переміни – характерні риси перехідного періоду від дитинства до того моменту, коли суспільство визнає людину дорослою. Однак у сучасному інформаційному суспільстві прагнення підлітка до статусу дорослого – мрія малодоступна. Тому в підлітковому віці дитина переживає не почуття дорослості, а почуття вікової неповноцінності. Підліток психологічно потрапляє в залежність від предметного світу, як цінності людського буття. Він перетворюється на споживача, і споживання речей стає змістом його життя, набуває особливої ваги в його власних очах і в очах однолітків. Саме через властиві підлітковій культурі чинники відбувається регулювання відносин всередині вікових груп. Для підлітка стає значущим володіння певним набором речей, щоб підтримувати своє почуття особистості. При цьому споживчі запити підлітків під впливом реклами непомірно зростають [2, с. 345].

Відсутність бажаного може породжувати внутрішні конфлікти, які часто стають причиною бунту підлітка, що не сприймає таку мінливу і суперечливу в його розумінні реальність, а це провокує або посилює почуття самотності. Переживання самотності і втрати, яке виникає в підлітковому періоді, багато в чому нагадує печаль і сум дорослого, який втратив близьку людину. Цей стан П. Блос називає «емоційним і об'єктивним голодом» [3, с. 173]. Підліток намагається наповнити цю внутрішню спустошеність і схильний до екстремальних ефектів, зокрема, може навмання розширювати коло свого спілкування, що нерідко призводить до негативних наслідків. Навіть бажання зробити щось «для приколу» – це теж спосіб подолати емоційну пригніченість і почуття самотності, які є зворотною стороною завойованої самостійності. Емоційний і об'єктивний голод вгамовується до певної міри у колі ровесників, яке

фактично слугує для підлітка заміною сім'ї. Тут він набуває певний емоційний досвід, необхідний для індивідуального розвитку, осягає такі грані людського спілкування, як емпатія, включеність, рольова поведінка, ідентифікація тощо.

Підліток, як правило, живе разом зі своєю сім'єю. Він увійшов у сім'ю через своє народження, звик до близьких так, як звикають до них у дитинстві. Родинне «Ми» – перша група, яка приймається в дитинстві а ргіогі, як даність. Однак підліток, набираючись досвіду життя, відкриває для себе різноманітні сімейні відносини, які відрізняються від батьківської сім'ї. У той же час він починає відчувати потребу у відокремленні свого «Я» від сімейного «Ми». У підлітковому віці дитина починає по-новому оцінювати свої відносини з сім'єю. Прагнення віднайти себе як особистість породжує потребу у відчуженні від усіх тих, хто звично, з року в рік чинив на неї вплив. Згідно висновків Л. Орбан-Лембрик, у підлітковому періоді втрачають свою актуальність стосунки з батьками, вчителями й на перший план виходять взаємини з однолітками. У цьому проявляються глибинні потреби підлітка в розширенні соціальних зв'язків. У спілкуванні з однолітками підлітки дістають підтримку і можуть досягти самовираження, а також намагаються здобути визнання своєї соціальної значущості. Тобто, за зовнішньою картиною домінування взаємин із однолітками криється глибоко прихована психологічна орієнтація на зовсім інші стосунки – спрямування на доросле товариство, його відносини, намагання їх засвоїти. Однак, спостерігаючи не лише байдужість, а й роздратування дорослих, підлітки змушені розширювати свої контакти з однолітками, інтенсивно формуючи власний соціум, жорсткі закони якого досить часто виражають своєрідний протест проти дезорганізуючої їх дорослої спільноти. Саме потреба в соціальних контактах і зв'язках лежить в основі організації численних підліткових угруповань – від позитивних до криміногенних [4].

Важливою для підлітків залишається ігрова діяльність. Гра виступає як специфічна форма пізнання, праці, спілкування, спорту, мистецтва тощо і водночас, як складна система, що інтегрує в собі три взаємопов'язані структури: гру – стан, гру – спілкування, гру – діяльність. Механізм саморозкриття дитини в грі розкриває О. Газман, який стверджує, що гра завжди виступає одночасно ніби у двох вимірах: у теперішньому часі й майбутньому [5, с. 49]. Найважливішими з психолого-педагогічної точки зору для підлітків є такі положення: гра проєктує дитину на сприйняття зовнішнього світу, і вона ж є трансформацією навколишнього світу; гра сприяє залученню людини до цінностей культури й відображає певні ідеали й культурні цінності, що існують у суспільстві; гра – це свого роду соціалізація, у процесі якої відбувається формування життєвої позиції; колективна гра виконує й психотерапевтичну функцію, тобто, сприяє пристосовуванню до умов соціального життя надалі; гра – це засіб для розумового, етичного, фізичного, естетичного розвитку особистості; у грі розвиток пізнавальних здібностей значною мірою визначається можливістю використання монологічного й діалогічного мовлення [6].

Таким чином, сутність гри полягає у тому, що в ній важливий не стільки результат, скільки процес переживань, пов'язаних з ігровими діями. Хоча ситуації, що програються дитиною, уявні, але відчуття, що переживаються нею – реальні. Ця специфічна особливість гри несе в собі великі виховні можливості, а разом з тим і ризики. Так, у соціальних мережах прокотилася хвиля активного обговорення підліткової гри «Синій кит» або «Тихий дім», «Море китів», «Розбуди мене о 4:20». Причиною особливої уваги громадськості став факт самогубства дівчини. З її записів на сторінці в соціальній мережі зрозуміло, що вона перебувала в одній із «груп смерті», в яких підлітків і, навіть дорослих людей, підштовхують до самогубства.

Куратор гри звертається до дівчини: «Я маю переконатися, чи готова ти до гри. Опиши своє життя 5 словами». У відповідь: «Розчарування, біль, образи, рукоприкладство, самотність... Я живу 10 місяців з хлопцем, який мене кожного дня ображає. Я не спілкуюсь з батьками. У мене немає нікого і нічого, крім 5 айфона». Дівчині 18 років [7].

Багато хто з хлопців і дівчат підліткового віку вже стикалися з «дорослими проблемами». Нерозуміння, невизначеність майбутнього і нерозділена любов, яка в цьому віці здається єдиною, можуть підкосити навіть дорослу людину. До пригніченого, самотнього підлітка приходять думки про те, що тут не так вже й добре, як може бути. Саме у цей час ввічливі адміністратори смертельних груп вже напоготові з уявною підтримкою і розумінням, альбомами сумної монотонної музики і великою кількістю картинок з гнітючими пейзажами і словами про безвихідь.

Модератори таких груп висилають підліткам різні завдання, останнім з яких є акт суїциду, а для нагнітання атмосфери депресії і безвиході у підлітків вони застосовують цілий «маніпуляційний набір»: використовують потужні образи спокою («море китів», «тихий будинок», «150 зірок»), посилають гіпнотичні вірші, проводять нумерацію членів своїх груп і нагнітають містицизм. Далі, у якийсь момент, пропонують підлітку поранити себе, найчастіше – вирізати лезом на руці якийсь слово або номер. Ці та інші способи доведення до самогубства тут називають «грою».

Особливо на підлітків впливає час, в який творці груп воліють спілкуватися зі своїми жертвами – близько 4:00. Досвітній час і практична відсутність сну у підлітка інколи змішує сон і реальність, а дії відчуються нереальними. Тоді зловмисники і знаходять момент, щоб повідомити: «Все, що відбувається – сон. Вийди на дах, зроби крок униз – та прокинься».

Це лише одна зі схем. Друга – це погрози на адресу близьких дитини, яка вплуталася в подібну групу.

За свідченнями одного з учасників групи, коли він повідомив про те, що хоче зупинити гру, адміністратор йому прислав послання. Коли учасник за ним пройшов, адміністратору надіслали його ай-ні адресу, за якою дізналися персональні дані учасника. Слідом за цим почалися погрози розкриття листувань, опублікування інтимних фото, які також були у списках «завдань» групи тощо. Багато з тих, хто вже пішов з життя, могли зробити це під страхом ганьби або бажання вберегти своїх рідних [8].

У багатьох підлітків трапляються проблеми у житті, які здаються їм нерозв'язними. Тоді вони найбільше потребують підтримки і любові своїх близьких людей – не показової й оптимістичної, а допомоги в розумінні себе і світу. Психолог розповіла: «Розрив з хлопцем став для дівчини особистою трагедією, яку не розуміли близькі, так як їй хотілося. Група «Кити» взяла її нібито в своє товариство. Дівчина відчула себе в колі одноподібних. Проте вона боялася, що її внутрішній стан може привезти її до суїциду. Враховуючи це, група «Кити» використала технології, які вже давно розроблені спеціалістами, зокрема, нейролінгвістичне кодування та інші впливи на підсвідомість і свідомість людини, усвідомити які дуже важко. «Змагатися» з такими групами не варто ні підліткам, ні дорослим, навіть, з цікавості» [8].

На перший погляд, «Синій кит» схожий на секту чи псевдо-релігію, віряни якої переконані, що їхня душа після смерті стане китом – великим, самостійним і неперевершеним. Саме на це «тиснуть» куратори своєї жертви. Під час такої «гри» не можна сумніватися у його словах, задавати багато запитань та без дозволу розповідати про гру. Проте, цілком реальним є й інший варіант. Куратори заробляють на продажі відео з суїцидом, які жертви самі транслюють через соціальні мережі. Не можемо відкидати і можливість задоволення своїх садистських нахилів певними особами. Також «Синій кит» може бути елементом гібридної війни з Україною. Відомо, що куратори, які вже потрапили в поле зору спецслужб, перебувають на території Росії [7]. Які б цілі не переслідували адміністратори таких ігор, важливо те, що «ігри смерті» стають пасткою для самотніх підлітків. У дітей, які переживають брак якихось соціальних навиків, що може підсилуватись хиткими взаємовідносинами з батьками, як правило, виникають труднощі при встановленні дружніх відносин з ровесниками тощо. Нездатність задовольнити підліткову потребу в щирих відносинах призводить до глибокої самотності, втеча від якої – спілкування в соціальних мережах.

Зрозуміло, що діти не розповідають про смертельну гру, але батьків і педагогів має насторожити поведінка дитини, якщо вона часто розмовляє про смерть і самогубство; якщо хоче усамітнитися під будь-яким приводом; розмірковує на тему: «Я нікому не потрібна», «Однаково ніхто не сумуватиме за мною»; дитина робить спроби «попрощатися»: дарує свої речі й улюблені предмети близьким друзям; фрази «Завтра мене вже не буде», «Без мене нічого не зміниться», «Ти віриш у переселення душ?»; непрямі погрози «набридло жити», «ситий цим по горло», «більше ви мене не побачите», «пожив – і годі», «ненавиджу себе», «якщо ми більше не побачимося, дякую за все»; якщо дитина упорядковує справи – віддає чужі речі, мириться з ворогами,

прибирає в кімнаті; дитина перестає стежити за собою, відстає в школі або перестає туди ходити; слова «Який же я дурний, незграбний, нікому непотрібний»; прямі погрози на зразок «Краще повіситися, ніж із вами жити» тощо [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Смертельні ігри висувають нові завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми, котрі опинились у складних життєвих обставинах, розв'язання яких вимагає: інтеграції виховних впливів на дитину в загальноосвітньому навчальному закладі; формування об'єктивної самооцінки у дітей, життєвих планів, здійснення профорієнтації; виявлення порушень прав дітей та їх захист; корекції поведінки дитини; відвідування дитини вдома і вивчення умов її життя, виховання і розвитку; правової просвіти щодо прав дітей, в тому числі щодо соціального оточення, яке опікується дітьми.

З метою попередження або мінімізації негативних наслідків важливо формувати знання у дітей, батьків та педагогічних працівників про кібербезпеку. Своєчасне донесення такої інформації сприятиме зверненню по допомогу від осіб, які її потребують, водночас, запобіганню більш складним наслідкам перенесених подій. На часі також надання інформації щодо діяльності органів державної влади, особливо соціальних служб, громадських організацій, територіальних громад у наданні допомоги особам, які опинилися в складних життєвих обставинах. У спілкуванні з батьками варто наголосити на необхідності обговорення ними з дітьми тих фактів та подій, які цікавлять дітей. Інформація має бути подана дозовано, відповідати віку та рівню сприйняття дитини. Розмова має бути спокійною і виваженою. Доцільно підкреслити, що така взаємодія з дитиною сприятиме формуванню та зміцненню довірливих стосунків в сім'ї, знизить рівень тривожності та агресивності у дітей [10].

Необхідно пояснювати дітям, що і як відбувається, як реагувати на конфлікти, при цьому втриматися від надання оцінок, навішування ярликів. Варто знати, що як би ми не оберігали дітей від небезпек соціальних мереж, інформація про них все одно буде надходити через безпосереднє чи опосередковане спілкування. Тому краще за все, якщо дорослі будуть інформувати дітей, але не ділитися з ними різними необґрунтованими чутками чи недостовірною інформацією. Головне – побудувати довірливі відносини з дитиною так, щоб вона не почувалася самотньою. Повага, турбота і схвалення посилюють у підлітка почуття власної цінності і приводять до формування позитивної самооцінки; при цьому дитина, яка довіряє своєму оточенню, набуває таких якостей, як відкритість, схильність позитивно реагувати на інших людей, самостійність, упевненість в собі і компетентність, а це, у свою чергу, формує уявлення про те, що людина щаслива.

Список літератури:

1. Горошнікова І. Г. Психолого-педагогічні аспекти формування соціально-правової культури учнів загальноосвітньої школи-інтернату // Актуальні питання сучасної науки: XII Міжнар. наук. інтернет-конф. / І. Г. Горошнікова // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://intkonf.org/goroshnikova-ig-psiologopedagogichni-aspekti-formuvannya-sotsialno-pravovoyi-kulturi-uchniv-zagalnoosvitnoyi-shkoli-internatu/>
2. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. – 4-е изд., стереотип. / В. С. Мухина. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 456 с.

3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Пер. с англ.; Общ. ред. и вступ. ст. канд. пед. наук В. Я. Пилиповского. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Социальная психология: У 2-х кн. – Кн. 1: Социальная психология личности и общения / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
5. Газман О. С. В школу с игрой: Кн. для учителя / О. С. Газман, Н. Е. Харитонов. – М.: Просвещение, 1991. – 96 с.
6. Муромец В. Г. Игровая деятельность как способ достижения коммуникативного взаимопонимания у подростков коллективе / В. Г. Муромец // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/104/18557-igrova-diyalnist-yak-zasib-dosyagnennya-komunikativnogo-vzayemorozuminnya-u-pidlitkovomu-kolektivi.html>
7. Шараевський С. У Луцьку розсекретили схему, за якою працює «синій кит» / Сергій Шараєвський, Ольга Бондаренко // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.volyn24.com/news/79076-pravda-pro-synijkyt>
8. Гра в смерть: що таке «Синій кит» і чому підлітки виконують смертельні завдання // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ukranews.com/ua/news/477891-gra-v-smert-shho-take-syniy-kyt-i-chomu-pidlitky-vykonuyut-smertelni-zavdannya>
9. Куршакова О. Дитячі самогубства: шокуючі цифри та причини / Ольга Куршакова // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://lady.tochka.net/ua/20870-detskie-samoubiystva-shokiruyushchie-tsifry-i-prichiny/>
10. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н. П. Бочкор, С. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. – К.: МЖПЦ «ЛаСтрада-Україна», 2014. – 84 с.

Осадчая Н.А.

Педагогический институт

Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДРОСТКОВ И ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕЖИВАНИЯ ИМИ ОДИНОЧЕСТВА

Аннотация

В статье представлена психолого-педагогическая характеристика подростков и на этой основе выяснены особенности переживания ими одиночества. Показано, что в современных условиях, когда возрастает уровень ожиданий и сужается круг доверительного общения, подростки остро переживают свою обделенность, покинутость, ненужность. Бегством от глубокого одиночества становится для многих подростков общение в социальных сетях. Смертельные сетевые игры становятся ловушкой для одиноких подростков и выдвигают новые задачи социально-педагогической работы с детьми, оказавшимися в сложных жизненных обстоятельствах.

Ключевые слова: одиночество, подростковый возраст, общение, сетевые игры, психолого-педагогическая поддержка.

Osadcha N.A.

Pedagogical Institute

of Carpathian National University named after Vasyl Stefanyk

PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL CHARACTERISTICS OF TEENAGERS AND THEIR LONELINESS EXPERIENCE

Summary

Psychological and educational characteristics of teenagers is provided and on this basis the features of experience of their loneliness are ascertained in the article. It is showed that in modern conditions when the level of expectations grows and the circle of trusted contact narrowd, teenagers experience their distributing, leaving, unnecessary. The communication in social networks is the escape from deep loneliness for many teenagers. Deadly online games that become a trap for lonely teenagers and put forward new tasks of social and educational work with children who find themselves in difficult circumstances.

Keywords: loneliness, teenage, communication, network game, psychological and educational support.